Acc. 1898.

Dc 2364
(1)

IV. G. 49 (1) 0.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-26531/fragment/page=00000001

Acc. 1898.

den Bibliothek der deutschen morg. Gesellschaft vom Hf. Dr. Hartmann

I.

BIBL. MONACHIEN. GERM.

IV. G. 49. (1.) O.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-26531/fragment/page=00000003

BIBL. SOCIORIEN. GERM.

(*Overdruk uit de Godgeleerde Bijdragen voor* 1856).

SYRISCHE BIJDRAGEN TOT DE PATRISTIEK.

I.

CLEMENS ROMANUS DE VIRGINITATE.

Toen WETSTEIN zich met zijne kritische uitgave van het N. T. bezig hield, wenschte hij ook de woordelijke vertaling te raadplegen, die PHILOXENOS, bisschop van *Hierapolis* of *Mabûg*, ten behoeve der syrische theologen van de zesde eeuw had laten vervaardigen; en hij zocht zich een exemplaar te verschaffen door tusschenkomst van den Engelschen Gezant in *Turkije*, PORTER. Hij ontving twee handschriften, tegenwoordig in de bibliotheek van het Remonstrantsch Seminarie te *Amsterdam* bewaard, en bekend onder de nommers 184 en 185. Het laatstgenoemde is een syrisch-arabisch evangeliarium volgens de oudere, eenvoudige overzetting, zoo als zij in den tijd van het in onbruik geraken der syrische taal ten behoeve van den eeredienst vervaardigd werden. De andere codex, eveneens van nieuweren oorsprong, bevat, op de Openbaring na, de overige Schriften des N. V., en wel de meeste naar dezelfde vertaling, en alleen den tweeden brief van PETRUS, de beide laatste van JOANNES en dien van JUDAS naar de door WETSTEIN verlangde; eindelijk zijn daarbij geschreven brieven onder den naam van CLEMENS ROMANUS, en eenige fragmenten van exegetischen inhoud en weinig belang, die de nieuwste uitgever van gene bij zijn boek heeft gevoegd. Dat dit handschrift waarschijnlijk niet tot kerkelijk gebruik bestemd was, zou men kunnen opmaken uit het ontbreken der arabische vertaling, hetwelk echter ook daaraan kan toegeschreven worden, dat de copiïst geen exemplaar daarvan te zijner beschikking had.

De brieven *de Virginitate* werden door WETSTEIN in 1752 achter zijn N. T. uitgegeven, met eene latijnsche vertaling,

die op zich zelve meermalen, met den syrischen text daarentegen slechts eens, in GALLANDII *Bibl. Vet. Pat.* door FINETTI, en vol fouten herdrukt is. In het duitsch zijn zij overgebragt door den geleerden benedictijn PIUS ZINGERLE (1827), thans directeur van het Gymnasium te *Meran* in *Tyrol*, in het fransch door den tegenwoordigen bisschop van *la Rochelle*, CLÉMENT DE VILLECOURT (1853, zie *Liter. Centralblatt.* 1856. n°. 41).

Al dadelijk stonden tegen WETSTEIN LARDNER (1753) en VENEMA (1754) op met de bewering, dat CLEMENS ROMANUS onmogelijk de auteur van die stukken kon wezen, zoo als hunne opschriften beweerden en de uitgever te goeder trouw had aangenomen. Hij verdedigde zich zoo goed hij konde; en in de Roomsche Kerk stond ook buitendien de echtheid van een paar documenten vast, waaruit men konde bewijzen, dat een leerling van PAULUS omtrent de heiligheid van het coelibaat eene leer verkondigd had, waarvoor zich geen volgeling van S^t^. ANTONIUS behoefde te schamen. In de Protestantsche Kerk echter bemoeide zich niettegenstaande WETSTEINS polemiek niemand meer met de vraag, en had iemand zich door zijne argumenten laten overreden, hij ware moeijelijk bestand geweest tegen hetgeen de recensent van ZINGERLE'S vertaling in de *Tübinger Quartalschrift* (1829) aanvoerde. MANSI'S tegenwerpingen (1757, *Concill. Genn. vol.* I) waren te vlugtig om er veel waarde aan te hechten.

Thans biedt ons de Heer BEELEN eene tweede uitgave volgens het oorspronkelijke handschrift aan. Wij beginnen met zijn uitvoerigen titel op te geven:

> *Sancti Patris nostri* CLEMENTIS ROMANI *epistolae binae de Virginitate, syriace, quas ad fidem cod. ms. Amstelod., additis notis criticis philologicis, theologicis, et nova interpretatione latina, edidit* JOANNES THEODORUS BEELEN [&c.]. *Accedunt fragmenta nonnulla exegetici argumenti ex eodem codice nunc primum edita et latine reddita. Lovanii* MDCCCLVI. (XVI). XCVII. 327 *pagg. in 4to.*

Men ziet, de eerwaarde heer herinnerde zich nog uit het seminarium, dat *literae binae* twee brieven beteekent, en wilde

toonen, hoe goed hij het onthouden had. Hij verloochent zijne latijnsche vorming op geene enkele bladzijde. — Maar al ware zijne taal nog eens zoo middeneeuwsch, ook de Protestantsche theologie zou reden hebben, zijne bewijsvoering voor de echtheid der brieven dankbaar aan te nemen en vlijtig te studeren, zoo ze slechts de proef doorstond der ontledende kritiek. Want, zoo als de opdragt aan paus PIUS IX te regt doet opmerken, niet alleen de apostolische oorsprong der leer van het coelibaat, maar ook de oudheid van den bijbelkanon wordt door die brieven (voorondersteld dat zij echt zijn) voldingend bewezen, zóó zelfs, dat b. v. de veel betwiste brieven van IGNATIUS er niet bij in vergelijking komen. Zien wij wat er van de zaak is. Wij beginnen met eene inhoudsopgave der beide brieven, om daarna de kritische vraag in oogenschouw te nemen.

Ep. I.

Cap. 1. Aanspraak aan hen, die de *vita virginalis* om den wille van het hemelrijk bewaren willen. 2. Het geloof moet zich door goede werken openbaren; 3. zoo moet ook de *virgo* (van beide geslachten) zich niet enkel door den naam, maar ook door daden kenbaar maken. *Afzondering* uit alle woning dezer wereld wordt dus aangeprezen; 4. dezulken scheiden zich om Godswil als de engelen van de wereld af, en zullen ook, als deze, in den hemel eene *hoogere plaats* innemen dan de massa der geloovigen, die zich tot de bewaring der huwelijkstrouw bepaald heeft. 5. Naar evenredigheid der grootere daaraan verbonden moeite is ook de zoo verkregen stand reeds op aarde *voortreffelijker*. 6. Eene maagd bragt den Heiland ter wereld; Hij-zelf leefde ongehuwd; ook JOANNES die aan zijne borst lag, PAULUS en BARNABAS en de overigen, »wier namen in het boek des levens opgeteekend staan." Zoo ook ELIA en ELISA. Men volge hen na volgens *Hebr.* XIII: 7; 1 *Cor.* IV: 6; XI: 1. — 7. Immers CHRISTUS moesten wij in *heiligheid* navolgen 1 *Petr.* I: 15; *Lev.* XI: 44—48. 8. Allerlei ondeugden (zij worden opgesomd) ver-

mijdt hij die *God navolgt*. 9. Men doe, wil men zulk een Godgewijd leven leiden, de werken des vleesches van zich af, zij een voorbeeld voor anderen, en toone zoodoende te behooren tot Gods *uitverkoren volk*. 10. Men trekke dus niet op den weg of in de woestijn rond, in gezelschap van maagden (is hier aan de συνεισακτοί of wel aan de montanistische prophetessen te denken?); noch houde men zich op met gastmalen of vergaderingen, waar men zich met ijdel gesnap zou moeten inlaten; noch ga men de huizen rond om de Schrift voor te lezen en de bewoners te bezweren (1) of te onderwijzen, als voorwendsel om het er goed van te nemen. 11. Men onderwijze niet altijd, maar bedenke de verantwoording die ieder onderwijzer op zich neemt. 12. Den *dienaar Gods* betaamt het, weduwen en weezen te bezoeken, ook armen, die vele kinderen hebben. Bij het verdrijven van booze geesten vaste en bidde men, niet met vele en schoone woorden, om zijn *goed geheugen* te toonen; ook zij men niet *inhalig* en *luidruchtig*, waar men bij zieken komt. Daarvoor heeft men *zijn loon* in den hemel te wachten, en de algemeene broederliefde, die geen *aanzien des persoons* kent, dringt ons tot eene zoodanige behandeling van het Christelijk huisbezoek. 13. Zij allen die den Heer in vreeze dienen moeten bedenken, dat de taak uitgebreid is en de arbeiders weinige zijn; men bidde dus om arbeiders zoo als de Apostelen, die den *Vader*, den *Zoon* en den *Heiligen Geest navolgen*, niet hebzuchtigen of dronkaards of *bedriegelijke arbeiders*. Laat ons God dienen naar den eisch onzer roeping en belijdenis (קריתן ומודיניתן)! Amen.

Ep. II.

Cap. 1. Wij zullen thans in korte trekken mededeelen, hoe wij gewoon zijn ons op reis te gedragen, opdat men het

(1) אומי is bepaald ἐξορκίζειν, al wil BEELEN het niet toegeven, en nog bovendien aanvoeren, dat ook JUSTINUS van daemonen-uitdrijvingen die uitdrukking bezigt. Het onderscheid is, dat bij JUSTINUS de daemonen, in onzen text daarentegen de bezetenen geëxorciseerd worden. Dit laatste is ruimer van beteekenis, en doet aan bijgeloovige praktijken denken, waarbij *ook* zulke kwalen „besproken" worden, die niet, zoo als epilepsie, manie enz. bepaald aan een inwonenden boozen geest worden toegeschreven.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-26531/fragment/page=00000008

»navolge zoo men het goedkeurt. *Met maagden gaan wij niet* »*om, en hebben niets met haar gemeen;* slapen niet waar zij »slapen, *noch eten en drinken met haar;* zij doen geene huisselijke »dienst om ons heen; en is er op eene plaats alleen eene maagd, »hetzij nog ongehuwd of *dochter des verbonds* (of der gelofte), »dan houden wij daar niet eens nachtverblijf. Komen wij op »onze reizen ergens, in stad of dorp of alleenstaande woning, »waar een broeder is, dan blijven wij bij »hem die een broeder »is" en houden vergadering met de huisgenoten en bidden om »*goede werken*. 2. Noodigen ons de broeders, en is er *een* »*heilige man*, dan blijven wij bij dezen; hij bedient ons, en »al de heilige broeders die in dat oord zich ophouden, zonder »hulp van eenige vrouw; ofschoon deze laatsten bij het gebed »mogen tegenwoordig zijn, en de regterhand, *in de kleederen* »*ingehuld*, den bezoeker ter begroeting aanbieden. 3. Zijn »er ergens enkel gehuwden en geen geheiligde broeder, dan »verwittige men de mannen van zijne gelofte, en zij zijn ver- »pligt, de bediening op zich te nemen. 4. Mogten er alleen »vrouwen en maagden aanwezig zijn, dan vergadere men haar »tot de godsdienstoefening, en roepe de gastvrijheid in van de »oudste en zedigste, die dan in haar huis zelve bedient »en alle jongere vrouwen verwijderd houdt. 5. Maar vindt »men slechts eene enkele Christenvrouw, dan *vlugte men*, »niet voor haar, de geloovige, maar voor de verzoeking, of »ten minste voor de ergernis die men anderen zou kunnen ge- »ven, en waartegen zeer gewaarschuwd wordt. 6. Mogt er »eindelijk geen Christen op de plaats woonachtig wezen, dan »moeten wij niet doen zoo als velen, die *om eene bete broods en* »*een beker wijns des Heeren Psalmen voor de Heidenen zingen*, maar »ons Gods uitverkoren volk betoonen en ons in alles als zoo- »danig, in onderscheiding van de Heidenen gedragen. Amen."

»*Cap.* 7. Slaan wij thans het oog op de vaderen, van on- »der de Wet tot onder het Nieuw Verbond, op het verderf »waarin zich vrouwen door het verkeer met mannen gestort »hebben, en op de menigte der *vromen die niet dan met man-* »*nen hebben omgegaan*. 8. JOSEPH geraakte in gevaar door

»de dagelijksche ontmoeting der Aegyptische: men kan im-
»mers de zusters christelijk liefhebben zonder steeds in haar
»gezelschap te wezen. 9. De Nasiraeër SIMSON werd door eene
»vrouw in het verderf gestort: men zette zich reeds met geene
»getrouwde vrouw, hoe veel te minder met eene dochter des
»verbonds aan den maaltijd, noch slape met haar in één ver-
»trek. 10. DAVID werd door de begeerte naar BATSEBA tot
»alle misdaad verleid. Men verg. *Pred.* VII: 27. — 11. AM-
»NON en THAMAR, evenzoo (12.) SALOMO en zijne heidensche
»vrouwen zijn afschrikkende voorbeelden. 13. Hoe vergaten
»zelfs de oudsten hunnen pligt om de kuische SUSANNA!
»14. Daarentegen »MOSES *en* AÄRON *gingen alleen met mannen*
»*om*" (!), »en bevalen, dat ook het volk afgezonderd zou
»trekken: de mannen onder de banier voorop en daarna vrou-
»wen en kinderen; daarop doelt b. v. het loflied van MOSES
»(en de mannen) na den doortogt door de Roode zee; eerst
»na hen zong MIRJAM met de Israëlitische vrouwen. Zoo ook
»ELISA, GEHASI, MICHA, enz. 15. De Heiland zond zijne
apostelen twee aan twee uit, zonder vrouwen; ook *hielden*
»*zij zich nergens bij vrouwen aan huis op*" (!). »Zij verwon-
»derden zich ook toen zij JESUS met de" (Samaritaansche)
»vrouw zagen spreken, en na de opstanding vergunde Hij
»niet, dat MARIA hem zou aanraken. ELISA woonde bij de
»Sunamitische afgezonderd, en toen zij haren zoon verloren
»had, weerde hij den dienaar af, die haar beletten wilde een
»voetval te doen. CHRISTUS en de apostelen werden wel door
»vrouwen bediend, maar deze woonden niet bij hen in. 16.
»Handelt gijl. evenzoo! ook wij bevlijtigen ons daartoe; zoo
»zijn wij een in den Heer. Wie uit God is en de kuisch-
»heid inderdaad bewaren wil, die geeft onze vermaning ge-
»hoor. Vaartwel, gij heiligen allen!" —

Ziedaar een kort overzigt van den gang der redenering, die met eene menigte Bijbelplaatsen uit beide Testamenten zoodanig doorvlochten is, dat alle onderscheid van schrijvers in het denkbeeld van ééne Heilige Schrift wegsmelt. Behalve op deze omstandigheid moeten wij opmerkzaam maken op de

door ons onderstreepte woorden, als getuigende van de zeden en denkbeelden van den tijd in en voor welken zij geschreven zijn.

De lezer komt nu eenigzins voorbereid tot de beoordeeling der kritische vraag, van wier inhoud en behandeling tot nog toe wij thans beproeven willen hem een duidelijk denkbeeld te verschaffen, overtuigd, dat hij daarna wel geene nieuwe onderzoeking zal noodig achten. Wij volgen de orde der argumentatie van Prof. BEELEN.

1. Dat CLEMENS ROMANUS meer brieven geschreven heeft dan den eersten aan de Korinthiërs (ook BEELEN, even als zijn geloofsgenoot HEFELE houdt den tweeden voor onecht), schijnt te blijken uit LEONTIUS' (6de eeuw) citaat van een »negenden brief van CLEMENS ROMANUS", dat in de voorhanden, aan dezen toegeschreven documenten niet teruggevonden wordt. Ook MAXIMUS (in *prol. ad op. Dionys. Areop.*, een geloofwaardig getuige zeker voor de echtheid van twijfelachtige stukken!) en DIONYSIUS BAR-ZALÎBÎ (een syrische Jakobiet † 1207) schijnen meer gekend te hebben dan wij bezitten. Immers de eerstgenoemde voert, om de bewijskracht van EUSEBIUS' stilzwijgen over DIONYS. AR. te ontkennen, zijn voorbijgaan van zoovele werken van CLEMENS, uitgezonderd de brieven *ad Cor.*, aan; en de ander heeft in zijn commentaar op de evangeliën een brief van CLEMENS aangehaald, gerigt tegen hen die het huwelijk verwerpen. — Trekken wij hieruit de slotsom, dan volgt uit die drie getuigenissen niets meer, dan dat reeds *in de zesde eeuw* minstens negen brieven *op* CLEMENS' *naam in omloop waren*, waarvan wij een gedeelte niet meer bezitten.

2. Bepaald zijn onze brieven *de Virginitate* bedoeld door EPIPHANIUS *Haer.* 30. § 15, die tegen de *Περίοδοι Πέτρου* der Ebjoniten de rondgaande brieven van CLEMENS citeert, die in de kerken worden voorgelezen, waarin hij de virginitas aanbeveelt en ELIAS, DAVID, SIMSON en al de propheten prijst (ἐγκωμιάζει), die door de Ebjoniten mingeacht worden.

Hiertegen brengen LARDNER en VENEMA in, dat de bekende

eerste brief *ad Cor.* geciteerd en met de uitdrukking *brieven* de twijfelachtige tweede mede bedoeld zoude wezen. BEELEN roept tegen die bewering eene plaats van HIERONYMUS in (1), waaruit blijkt, dat deze tweede *ad Cor.* reeds *van ouds* voor onecht gehouden werd; maar dit bewijst niet, dat EPIPHANIUS dien mede verwierp, en dus niet zou kunnen gemeend hebben. Beter zijn die beide geleerden te wederleggen door te letten op hunne vergelijking der mededeelingen van EPIPHANIUS met den inhoud van den eersten brief *ad Cor.* VENEMA wil b. v. SIMSON terugvinden in EZECHIËL, CLEM. *ad Cor.* I. c. 17 init., waar eerst SAMUËL zou gestaan hebben, wiens verkorten naam (CAM) EPIPHANIUS dan verkeerdelijk *Σαμψών* gelezen had (!). Maar hoe zij beiden den brief *ad Cor.* ontleed en doorzocht hebben, stellig is, dat die inhoud van dat stuk niet is de door den ouden kettermeester opgegevene. Alleen moeten wij nog dit aanhalen, tot kenschetsing van BEELEN's taktiek, dat LARDNER den encyklischen aard der brieven *ad Cor.* bewijzen wil 1) uit den *Canon pseudo-apost.* 85 (*Κλημ. ἐπιστ. δύο*), 2) uit hun voorkomen achter den *codex Alexandr.* van den griekschen bijbel, en 3) uit de mogelijkheid, dat in het verloren geraakte gedeelte van *II ad Cor.* de door EPIPH. aangehaalde bijzonderheden voorkwamen. Waarop BEELEN antwoordt: *ad* 1) dat de vraag is, of de Can. apost. niet de brieven aan JACOBUS, voorkomende bij de *Homiliae Clementinae*, of soms deze beiden de *Virginitate* bedoelt; *ad* 2) dat HIERONYMUS (*l. l.*) dan niet het voorlezen in de kerken tot den *eersten* brief *ad Cor.* had moeten beperkt hebben; »nunc vero »nihil inde efficitur, nisi forte hoc, scil. v^to^ saeculo utramque »epistolam praelectam fuisse in singulari illo Christianorum »coetu, cuius olim fuit Alexandrinus ille codex;" *ad* 3) dat de abstracte mogelijkheid van in een verloren boek iets terug te vinden niets stelligs bewijst. — De vraag naar den Can. apost. daarlatende, maken wij alleen opmerkzaam op de juistheid der beide andere andere opmerkingen van den Heer BEELEN,

(1) *De vir. illustr. c.* 15. »Fertur et secunda eius nomine epistola; quae a »veteribus reprobatur."

en zullen zien, of zijne eigene redeneringen zich zoo vrij houden van te ver getrokken gevolgen als hij dat van anderen met regt begeert. Een staaltje zagen wij reeds onder 1 (pag. 1011).

3. Eene tweede hoofdplaats, waarop de echtheid onzer brieven steunen moet, vindt men bij HIERONYMUS, *ad Jovinianum* I. 12: »ad hos" (eunuchos propter regnum coelorum) »et Clemens, successor apostoli Petri, cuius Paulus apostolus »meminit, scribit" (*l.* scripsit) »epistolas, omnemque pene sermonem »suum de virginitatis puritate contexuit." Hiertegen verzetten zich LARDNER en VENEMA met even slecht gevolg. Zij zoeken weder de brieven *ad Cor.* op; en zonderling! nadat de laatste, zoo als wij boven zagen, den tweeden dezer brieven als antilegomenon heeft ter zijde gesteld (zie straks p. 1014) en alleen tot verklaring van EPIPHANIUS' pluralis gebruikt, gaat hij thans, op de woorden van PHOTIUS, cod. 126, dat de tweede brief »παραίνεσιν »κρείττονος βίου εἰσάγει", dit bouwen, dat de *vita virginalis* daarin aangeprezen wordt, en HIERONYMUS hierop toespeelt. De door GRABE *in Spic.* bijgebragte plaatsen, waaruit deze vita virginalis het thema der brieven *ad Cor.* zou blijken, vallen bij de eerste onbevangen lezing omver. Even-zoo LARDNER'S hypothese, dat HIERONYMUS hyperbolisch zou gesproken hebben, en VENEMA'S daartegenoverstaande opmerking, dat in onze brieven *de Virg.* de geheele, niet »*pene* »*omnis* sermo" over de virginitas handelt. Immers de hyperbole zou ongehoord wezen: waar in een geschrift met inspanning van veel moeite eenige toespelingen op eenig onderwerp kunnen gevonden worden, wie is zoo hyperbolisch van te beweren, dat daar bijna van niets anders sprake is? Een andere bewijsgrond der bestrijders, dat HIERONYMUS namelijk in het genoemde geschrift nergens de woorden der epistolae *de Virg.* aanhaalt, verliest alle kracht, wanneer wij in het oog houden, dat hij dit alleen had kunnen beproeven tot staving der voortreffelijkheid van het coelibaat boven het huwelijk, een onderwerp dat alleen *Ep.* I: 4 ter loops wordt aangeroerd, en overigens als lang besliste vraag voorondersteld. Meer schijn van waarheid is er in VENEMA'S wenken, dat HIERONYMUS

blijkens de plaats *de vir. ill.* 15 niet eens den tweeden brief *ad Cor.* voor echt hield en geene andere brieven kende; en dat hij die *de Virg.* alleen in de hitte der disputatie of bij wijze van *pia fraus* aan CLEMENS zou toegeschreven hebben. En wel is waar, BEELEN'S tegenwerping, dat ook de *disputatio Petri et Appionis* door HIER. t. a. p. wordt aangehaald, beduidt niet veel, omdat deze nooit voor een *brief* doorging (en VENEMA sprak van »brieven"); ook herkent men den Katholiek, voor wien de standaard der moraal in den geest der vromen van alle eeuwen identisch is, aan de verdediging van den heilige tegen de beschuldiging van een »leugen" tot staving der waarheid gebruikt te hebben (»gra»vissima iniuria sanctissimo viro illata"). Maar niet kan geloochend worden, dat het werk tegen JOVINIANUS na dat *de viris illustribus* vervaardigd is (immers het eerstgenoemde wordt niet in het laatste genoemd, wèl omgekeerd), en dat HIERONYMUS in den tusschentijd onze brieven konde leeren kennen. Evenzeer met regt antwoordt BEELEN den *Tübinger Recensent*, die geopperd had: HIERONYMUS als presbyter te *Rome* kende toch de werken van den Roomschen bisschop CLEMENS wel! met het feit, dat hij ook HYPPOLITUS (zoo spelt BEELEN gedurig) *de Gentibus* niet gekend heeft *de vir. ill.* 61, maar eerst later, *ad Lucin. ep.* 70.

Dezelfde *Tübinger* echter beweert, en hierin stemmen wij met hem in, dat deze plaatsen enkel bewijzen, dat omstreeks de grens tusschen de vierde en vijfde eeuw door mannen als EPIPHANIUS en HIERONYMUS de *epistolae de Virg.* voor echt gehouden werden. Daarbij beroept hij zich op het stilzwijgen van EUSEBIUS, waartegen BEELEN op zijnen MAXIMUS terugkomt, volgens wien EUSEBIUS meer oude en echte werken niet gekend zou hebben. Ongelukkig is er, op de werken van PANTAENUS na, van wier echtheid of onechtheid in MAXIMUS' tijd wij niet weten, en die in allen gevalle ligt door die van eenen ORIGENES geabsorbeerd waren (1), geen

(1) Het zijn Commentaren op de H. S. geweest, vgl. GUERIKE *de Schola Alex. Catech.* I. p. 29. EUSEBIUS behoefde ze niet genoemd of gekend te hebben.

Bibliothek der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

enkel stuk door MAXIMUS genoemd, dat niet van hoogst twijfelachtige oudheid geacht wordt te wezen; zijn eigen DIONYSIUS AREOPAGITA aan het hoofd. Bovendien moeten wij letten op BEELEN'S redeneertrant: hij neemt aan, dat de betwiste brieven aan een thans vergeten gedeelte der Christenheid bekend waren, en aan den vlijtigen navorscher EUSEBIUS niet. Is dit niet nog veel onwaarschijnlijker dan hetgeen hij straks met regt betwijfelde, dat de naam van SIMSON, door EPIPHANIUS genoemd, in een verloren gedeelte der *Ep.* II *ad Cor.* zou voorkomen, en in het toevallig bewaarde niet, zoo als LARDNER wilde? (zie pag. 1012, *sub* 3) Al weder een bewijs van BEELEN'S vaste beginselen!

De plaatsen der beide kerkvaders geleiden ons dus tot het begin der vijfde eeuw, en dit met groote zekerheid. Niettegenstaande dit stapelt BEELEN er nog drie veel zwakkere bewijzen boven op, die ons geen haar breed digter bij den tijd van CLEMENS brengen.

4. Het eerste is ontleend aan een fragment van eene andere syrische vertaling dezer brieven, voorkomende in een handschrift van de zesde eeuw (het onze is c. negenhonderd of duizend jaren jonger) en behandeld in CURETON'S *Corpus Ignatianum*, p. 354, vgl. p. 212. Daarbij behoort tot opheldering het tweede argument, dat namelijk onze codex te *Amsterdam* de brieven achter het N. T. heeft, dat ze dus (let wel!) in de kerken voorgelezen werden. Vooreerst doen wij opmerken, dat een gedeelte der N. T. brieven in dien codex naar PHILOXENUS' vertaling, dus naar een ander exemplaar en eene monophysitische overzetting door den maronitischen afschrijver was gecopiëerd; waarom kon hij niet uit een derden codex de brieven *de Virg.*, die daar eenvoudig als oudchristelijke documenten voorkwamen, wegens hunne bijna apostolische auctoriteit er bij gevoegd hebben? Vooral echter haasten wij ons, den Heer BEELEN op zijne eigene voortreffelijke redenering terug te wijzen (zie pag. 1012, *ad* 2): »nunc vero »nihil inde efficitur, nisi forte hoc, scil. V^to^" (respective XVI^to^) »saeculo utramque epistolam praelectam fuisse in *singulari illo*

»Christianorum coetu, cuius olim fuit..... ille codex." Derhalve de Amsterdamsche codex hoogstens bij de Maroniten ten tijde der reformatie; dat de andere vertaling tot kerkelijk gebruik diende, wordt door niets bewezen en zou ook dan zelfs niets bewijzen.

5. In de derde plaats treedt de ook hier te lande wèlbekende Mgr. SAMHÎRÎ als getuige op, van wien wij een brief uit *Mechelen* lezen, inhoudende, dat *al* de syrische schrijvers, zoo vroegere als latere, b. v. BARHEBRAEUS, MOSES BARKÎFÔ, GEORGIUS (1) en DIONYSIUS BAR-ZALÎBÎ deze brieven kennen, en *al* de oude vaders de vita virginalis hebben voorgestaan, »van de eerste eeuwen tot heden toe." De vraag is nu maar, hoever zich de herinneringen van den vromen prelaat uitstrekken; hij noemt geen enkelen auteur onder zijne voorbeelden, die ouder is dan de negende eeuw, en EPHRAIM SYRUS b. v., die toch onder »al de syrische schrijvers van de vroegste tijden af" eene eerste plaats bekleedt, noemt hij niet. En dan nog weten wij, hoe naauwkeurig de algemeene uitdrukkingen van een Oosterling plegen te wezen. Ook hier doet het »argument" niets tot de vraag af.

VENEMA, die in zijn ijver met EPIPHANIUS en HIERONYMUS ook de syrische schrijvers als onbekend met onze brieven wilde voorstellen, laten wij daar, zoowel als BEELEN'S schermutselingen tegen hem. Op zijne beurt wijst deze op verloren geraakte gedeelten dier auteurs, daar immers de patriarch uitdrukkelijk getuigt dat zij de stukken gekend hebben (zie pag. 1012, *ad* 3). Bij deze gelegenheid wordt ons een blik gegund in 's mans eigene syrische en kerkhistorische studiën in het algemeen. Hij verwijt aan VENEMA, dat deze Monophysiten en Jakobiten, die beide de gewoonte van schriften onder te schuiven zouden gehad hebben, van elkander onderscheidt; — alsof niet eerst sedert JAKOB, bisschop van *Edessa*, de hoofdfractie der Monophysiten den naam van Jakobiten ontvangen had; alsof PHILOXENUS en MÔRÔ van *Amîd* geene Monophysiten waren, of lang genoeg geleefd

(1) Waarschijnlijk de bisschop van *Assyrië*, dien ASSEMANI *Bibl. Or.* T. III. P. 1 onder de Nestoriaansche schrijvers als auteur eener *»declaratio officiorum eccl."* noemt.

hadden om tevens Jakobiten te wezen! (1) Had hij kennis genomen van de reeds voor drie jaren uitgegeven kerkgeschiedenis van JOANNES van *Ephesus*, dan had hij daarin zelfs het uitvoerig verhaal gevonden, hoe in den schoot van het Monophysitisme de fractiën van Pauliten en Jakobiten ontstonden, waarvan de laatste de zegepraal behaald heeft.

6. Gaan wij nu over tot de inwendige argumenten. In onze brieven strijdt niets tegen de gevoelens, de kundigheden of het charakter van CLEMENS, zoo als wij die positief te weten kunnen komen. Daarentegen wijst, volgens BEELEN, eene bepaald aan te toonen overeenkomst in stijl op den auteur van den (eersten) brief aan de Korinthiërs. Hiertoe wordt gerekend, dat beide geschriften gewag maken van den strijd en den wedloop des Christens, van de deugd als zijn sieraad, van »hetgeen God heeft toebereid of geschonken" voor »de spijs", van een schoon voorbeeld, van godvreezendheid, van de schoonheid die in wèl te handelen ligt, van »de hoop" in den zin van »hetgeen men hoopt", en dat de spreekwijze »laat ons »thans beschouwen" in beide gebezigd wordt. Op zulke gronden zouden wij het aannemen, deze stukken, van PAULUS en JOANNES tot JOANNES DAMASCENUS toe, aan al de griecksche patres één voor één toe te wijzen. Of bij zoo algemeene voorbeelden noodig ware, met den *Tübinger* eene opzettelijke navolging van CLEMENS' stijl aan te nemen, kan betwijfeld worden. Maar zeker is het, dat alleen iemand die vele argumenten, hoe dan ook, tot een schijnbaar grondig betoog bijeenzamelt, voorbijzien kan, dat wij in beide geschriften eene geheel andere uitdrukking en bewijsvoering, kortom een anderen stijl hebben. Al haalt men uit VAN DER HOEVEN en VAN DER PALM ligt duizend termen en gewone beelden aan, die zij gemeen hebben, hebben daarom die twee redenaars denzelfden stijl? Hier moet men zich op den indruk onder het lezen beroepen, en dieper gaande, op de *Syntaxis*, die BEELEN

(1) Zie het door steller dezes geschrevene in den *Gids*, *Junij* 1856, pag. 768 vgg. en 783 vgg. en *Joannes von Ephesos; Einleitende Studien*, *Leyden* 1856, S. 134.

wijsselijk niet in het onderzoek trekt. — De rijke bijbelkennis en het doorgaand bijbelgebruik (behalve het O. T. worden in de *epp. de Virg.*: *Sirach*, *Evangelien*, *Rom.*, 1 en 2 *Cor.*, *Gal.*, *Eph.*, *Phil.*, *Col.*, 2 *Thess.*, 1 en 2 *Tim.*, *Tit.*, *Hebr.*, *Jac.*, 1 *Petr.*, 1 *Jo.*, wel niet bij name, maar woordelijk geciteerd) onderscheiden evenzeer den echten CLEMENS als onzen auteur. BEELEN wil bij dezen laatste enkel een onderling verbinden van onderscheiden bijbelplaatsen toegeven, maar een zoo wild door elkander citeren van alles, een zoo onophoudelijk zamenvlechten van plaatsen uit beide de Testamenten als uit ééne H. S. kent de brief aan de Korinthiërs niet. De verwonderlijke volledigheid van den in onze stukken aangehaalden bijbel maakt den verdediger niet verlegen: CLEMENS kon de overige boeken immers sedert het schrijven van den brief *ad Cor.* hebben leeren kennen! — Het zoude ons toch verwonderen, zoo zich een protestantsch theoloog der bijbelletter met 's mans blijdschap over deze kostbare getuigenis voor de oudheid van den N. T. kanon zoo vereenigde, dat hij de oudheid van het coelibaat op den koop toe nam.

7. Een paar uitdrukkingen en toespelingen, in de brieven voorkomende, leveren verder stof tot eenige bewijsvoering. Tot hetgeen *in* de brieven wordt aangetroffen behoort stellig niet het opschrift, waaruit VENEMA tot de onechtheid besloot, omdat CLEMENS zich daarin opvolger van PETRUS zou noemen. Verder wees hij ook op het stilzwijgen dezer brieven over de Apostelen, die CLEMENS gekend moet hebben, en daarentegen op de aanhaling van PAULUS' brieven aan de Korinthiërs, die, zoo wij hem gelooven, door CLEMENS in zijn schrijven aan dezelfde gemeente niet worden aangevoerd. Maar ook dit laatste geschrift beroept zich niet op apostolisch gezag, en *cp.* 47 doelt het klaarblijkelijk op het door PAULUS geschrevene 1 *Cor.* III, ja, dat caput begint met: *ἀναλάβετε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦ ἀποστόλου* (vg. SCHOLTEN, *Hist.-Krit. Inl.*, 2e druk, *pag.* 208) terwijl *cp.* 49 eene navolging is van PAULUS' 1 *Cor.* XIII (vg. REUSS, *Hist. de la théol. chrét.* II. p. 614). De termen »de goddelijke PAU-

»LUS" en, de goddelijke Eucharistie", benevens παρθένος (בתולתא) voor beide geslachten en »heiligheid" van den maagdelijken staat, hebben meer bewijskracht tegen onze syrische brieven. Wel vergelijkt BEELEN *Clem.* 1 *Cor.* 6, waar PETRUS en PAULUS θείως (ΘΕΙΩC, lees *OCIΩC* ὁσίως met HEFELE) πολιτευσάμενοι, en *Ign. Magn.* 8, waar de propheten οἱ θειότατοι προφ. genoemd worden, terwijl *Ign. Eph.* 5 en *Rom.* 7 het vleesch van CHRISTUS ὁ ἄρτος τοῦ θεοῦ heet (1); maar hoe weinig komen deze woorden overeen! laat staan de twijfelachtigheid der brieven van IGNATIUS. — Met παρθένος zal VENEMA wel ongelijk hebben, want om den *status virginalis* van den *man* aan te duiden, was moeijelijk een ander woord te vinden: ἄγαμος was niet genoeg, en hoe weinig aanstoot het Christelijk bewustzijn in zulke vrouwelijke benamingen op de zielen van mannen toegepast door alle tijden heen gevonden heeft, blijkt reeds uit de gewone aanspraak aan den Heer als mijn »Bruidegom"; die ten minste in duitsche gezangboeken nog zeer gewoon is. Of de uitdrukking: »heiligheid" (קדישותא) voor ἁγνεία of iets dergelijks in plaats van ἁγίοτης zou mogen gelden, is insgelijks vrij onzeker, omdat de syrische vertaling bijna stellig door een monnik vervaardigd is, die zijne begrippen en termen niet scherp van die van vroegeren tijd wist te onderscheiden. En echter, hoezeer de uitdrukkingen van den schrijver zoodoende moeijelijk te wegen zijn, in allen gevalle is er iets vreemds in, dat de Apostelen, enkel bij name genoemd wordende, zonder dat er van de heiligheid van hun ambt bepaald sprake is, door een eigen leerling reeds θεῖοι zouden genoemd worden, en dat het gedachtenismaal des Heeren (men herinnere zich, dat er volstrekt niet van het »ligchaam des Heeren" zelf sprake is) in dien ouden tijd reeds *zoo* hoog boven de prediking des woords en andere dusgenoemde genademiddelen zou zijn gesteld.

8. Eindelijk komen wij tot het allergewigtigste punt van

(1) Men had eveneens de plaats kunnen vergelijken, waar JESUS zelf verklaart: »Ik ben het brood des levens, enz." (*Jo.* VI: 48—58).

overweging, de tijdsomstandigheden, die in de brieven voorondersteld worden. Al dadelijk zien wij, dat de auteur zich geene correspondentie, maar een eenvoudig onderwijs, in eene verhandeling of toespraak voorstelt. Klaarblijkelijk hebben wij niet twee brieven, maar drie homiliën voor ons, van welke de derde met *Ep.* II. *c.* 7 begint, en die, even als de tweede van CLEMENS aan de Korinthiërs en de kanonische brief aan de Hebraeërs, eerst in later tijd als brieven zijn opgevat. — Van eene zendelingswerkzaamheid geen spoor (vg. daarentegen *Ep.* II. *c.* 6.), die toch in CLEMENS' tijd nog in vollen gang moet geweest zijn. Het heerschend kerkgeloof kan blijken uit de omstandigheid, dat de navolging van *des Heilands* heiligheid wordt aanbevolen met de plaats *Lev.* XI: 44, waar *God-zelf* spreekt: »weest heilig omdat Ik heilig ben" De in zwang zijnde denkbeelden omtrent het Christelijk pligtmatige en geoorloofde stralen even duidelijk door. Is het eene voorstelling in de apostolische eeuw te huis behoorende, dat buiten de godsdienstoefening alle omgang met vrouwen zorgvuldig te vermijden is? Behoefde er in dien tijd juist gewaarschuwd te worden tegen hebzuchtig indringen bij zieken, tegen bezweringen, tegen vertoon van belezenheid, tegen voldoening aan de nieuwsgierigheid der Heidenen door het ijdel gebruik der heilige gezangen? Kon een leerling van PETRUS wijzen op het voorbeeld van dezen als die steeds ongehuwd was gebleven (vgl. *Luc.* IV: 38, vooral 1 *Cor.* IX: 5)? Tegen vragen van dit belang kunnen BEELEN's onderstellingen en wenken niet opwegen; slechts een voorbeeld noemen wij nog van 's mans patristische onderzoekingen. VENEMA had beweerd, dat eerst TERTULLIANUS van een votum continentiae gewag maakt, en BEELEN antwoordt, dat hij dwaalt, »scil. *ante Tertullianum*.... iam *Cyprianus* et Clemens Alexandrinus hoc votum »commemoraverunt." De plaats van den laatste luidt ὁ κατὰ πρόθεσιν εὐνουχίας ὁμολογήσας μὴ γῆμαι ἄγαμος διαμενέτω· dat daar de εὐνουχία ἕνεκα τῆς βασιλείας bedoeld wordt, zou bewezen moeten worden, en dan nog, dat deze iets anders is dan b. v. JESUS' of PAULUS' vrijwillige ongehuwde staat,

ten einde niet in de prediking belemmerd te wezen; — dit citaat doet dus niets af. Maar eene tijdrekening, volgens welke CYPRIANUS vóór TERTULLIANUS schrijft, die zes-en-twintig jaren vóór dat CYPRIANUS gedoopt werd stierf, doet ons vragen, wanneer toch volgens BEELEN onze CLEMENS ROMANUS geleefd heeft? Misschien onder de Antonijnen of onder DECIUS? Met deze ééne chronologische eigenaardigheid, gevoegd bij de niet minder bijzondere vereenzelviging van Monophysiten en Jakobiten, brengt BEELEN ons op de niet onwaarschijnlijke gedachte, dat in zijne voorstelling de kerkhistorische feiten doorgaande geheel anders op elkander volgen dan in die der Protestantsche wetenschap, aan welke wij ons weinigje denkbeelden daaromtrent te danken hebben. En wij sluiten ons verslag alleen met de overtuiging, dat voor onze Protestantsche lezers, volgens de bij ons gebruikelijke wijze van redeneren zooveel vaststaat:

1°. Vóór omstreeks het jaar 400 wordt geen spoor aangetroffen van de brieven *de Virg.*, hetzij als voor echt erkende of als betwijfelde werken van CLEMENS ROMANUS.

2°. Die »brieven", of liever homiliën, hebben hun oorsprong te danken aan een schrijver, die niet een leerling der Apostelen was, en niet vóór een tijd kan geleefd hebben waarin de monniksgeest de overhand begon te verkrijgen. Dat echter op een zamenleven in kloosters wordt gezinspeeld, zoo als de *Tübinger* recensent beweerd had, moet met BEELEN ontkend worden. Eene gissing zou men kunnen wagen, door LUCIANUS' verhalen omtrent de valsche propheten in zijnen tijd (het midden der tweede eeuw) met de hier gebrandmerkte zonden te vergelijken; maar dit is een veel te losse grond om er iets bepaalds op te bouwen.

Voor den echten Roomsche staat overigens de *echtheid* vast: immers men kan er gebruik van maken om de oudheid van het dogma te bewijzen, paus PIUS heeft de dedicatie aangenomen en al de Belgische prelaten prijken op de inteekeninglijst! En wil men historisch-kritische bewijsvoering, — welnu, met hulp van het historisch stelsel van den Leuvenschen

Hoogleeraar kan men ver komen; als men de Protestanten slechts hun eigen gang laat gaan, en alles binnen de gehoorzalen van het Seminarie en de Katholieke Universiteit weet te houden. Hoewel men zou kunnen vragen, waartoe het dient, de oudheid eener kerkelijke leer- of instelling geschiedkundig aan te toonen, zoolang niemand door het betoog overtuigd wordt, dan die de te bewijzen stelling reeds zonder dat geloovig aanneemt.

De text is met diplomatische naauwkeurigheid afgedrukt; daartegenover eene min of meer vrije vertaling in 's uitgevers reeds gekenteekend latijn; onder aan de bladzijden noten tot exegetische verklaring en dogmatische aanwending. Daarna volgt de text nog eens met vocaalteekens en zoowel grammatische als beoordeelende noten, die de vertalingen van WETSTEIN en ZINGERLE betreffen. Vervolgens deze beide vertalingen tegenover elkander. Eindelijk de anonyme fragmenten, behelzende het kort begrip en de verklaring der drie eerste verzen van de Handelingen, en korte inleidingen op de algemeene brieven en die van PAULUS, dien aan de Hebraeërs daaronder begrepen. Het boek wordt vooral gemakkelijk te raadplegen door den index rerum en dien over het grammatische en lexicologische in text en noten beide.

Leyden, Sept. 1856. J. P. N. LAND.

D: Dc 2364 (1)

ULB Halle
3/1
000 886 653

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-26531/fragment/page=00000026

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-26531/fragment/page=00000027